

(nr. 390, vr. 2-50; nr. 391, vr. 441-544) ve diğer bazı kütüphanelerde (Brockelmann, *GAL*, II, 342; *Suppl.*, II, 377) yazma nüshaları bulunan eserini Tunus'ta basıldığı kaydedilmektedir (Ali Muhammed ez-Zübeyrî, I, 225; *DMBİ*, III, 236). *el-Envâr*'ı Ali b. Muhammed el-Kalesâdî *Lübbü'l-ezhâr şerhu eḥâdişi'l-Envâr* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, nr. 19621; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, II, 342), Muhammed b. Abdülmelik el-Kaysî el-Mintûrî *Menâhicü'l-'ulemâ'i'l-aḥyâr fi tefsiri eḥâdişi Kitâbi'l-Envâr* (Karaviyyîn ve Ezher kütüphanelerindeki birer yazması için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 377; Ali Muhammed ez-Zübeyrî, I, 228) adıyla şerhetmişlerdir. Abdülhay el-Kettânî, Kalesâdî'ye ait şerhin bir nüshasının kendisinde bulunduğunu belirtir (*Fihrisü'l-fehâris*, I, 206). **5. en-Nûrü'l-mübîn fi kavâ'idî 'akâ'idî'd-dîn.** Bir nüshası Fas'ta Karaviyyîn Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 721, vr. 117^b-130^a). **6. ez-Zarûrî fi 'ilmi'd-dîn** (Dârü'l-kütübi'n-Nâsiriyye, nr. 1652/3). **7. Taşfiyetü'l-kulûb fi'l-vuşûl ilâ hazreti 'Allâmi'l-ğuyûb** (Dârü'l-kütübi'n-Nâsiriyye, nr. 1687/1). **8. el-Muhtaşarü'l-bârî fi kı-râ'ati Nâfi.** Tunus'ta el-Mektebetü'l-vatanîyye'de bir nüshası mevcuttur (*DMBİ*, III, 236).

İbn Cüzey'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Vesiletü'l-muslim fi tehzibi Şahîhi Muslim*, *ed-Da'âvât ve'l-ezkârü'l-mustaḥrece min şa-hîhi'l-aḥbâr*, *Uşûlü'l-kurrâ'i's-sitte ğay-re Nâfi*, *el-Fevâ'idü'l-âmmie fi laḥni'l-âmmie*, *Fehrese*.

Batı İslâm dünyasının önemli şahsiyetlerinden biri olan İbn Cüzey hakkında Süleyman Ebû'r-Rîş *İbn Cüzey el-Kelbî ve eḡeruhû fi'l-fıkhî'l-İslâmî* adıyla bir doktora tezi (1395, Câmîatü'l-Ezher, Külliyyetü's-şer'ia ve'l-kânûn), Abdülhamîd Muhammed Nedâ *el-İmâm İbn Cüzey el-Kelbî ve cühûdühû fi't-tefsîr min ḥilâli't-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* (1400, Câmîatü'l-Ezher, Külliyyetü usûli'd-dîn) ve Ali Muhammed ez-Zübeyrî *İbn Cüzey ve menhecühû fi't-tefsîr* (1402, el-Câmîatü'l-İslâmiyye [Medine]; bu eser basılmıştır: I-II, Dimaşk 1407/1987) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Muhammed Abdürrahîm Muhammed de Minye Üniversitesi'nde (Mısır) *Menhecü İbn Cüzey el-Kelbî el-Endelüsî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adıyla bir çalışma yapmıştır (Kahire 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hatib, *el-İḥâta*, III, 20-23; a.mlf., *Ev-şâfû'n-nâs fi't-tevâriḥ ve's-şilât* (nşr. M. Kemâl Şebâbe), Muhammediyye 1397/1977, s. 27; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 274-276; İbnü'l-Ahmer, *Neşirü'l-cümân fi şî'ri men nazzamenî ve iyyâhü'z-zamân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Beyrut 1407/1987, s. 164-166, 283; Mucârî, *Bernâmec* (nşr. M. Ebü'l-Ecfân), Beyrut 1982, s. 84-92; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1989, s. 398-399; Makkarî, *Nefḥu't-tib*, V, 514-540; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Rabat 1978, III, 184-189; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 213; Brockelmann, *GAL*, II, 342; *Suppl.*, II, 377; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 206; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḥtûṭâtî Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârbeyzâ 1400/1980, I, 71; II, 332-334, 511; Mehdî ed-Dîlîrî – Muhammed Bû Hubze, *Fihrisü maḥtûṭâtî Hizâneti Tıtvân*, Tıtvân 1404/1984, s. 102-103; Muhammed el-Menûnî, *Delilü maḥtûṭâtî Dâri'l-kütübi'n-Nâsiriyye bi-Temkrût*, Muhammediyye 1405/1985, s. 73, 102, 104, 141, 182, 216; Mustafa İbrâhîm el-Meşîni, *Medresetü'l-tefsîr fi'l-Endelûs*, Beyrut 1406/1986, s. 102-103; Ali Muhammed ez-Zübeyrî, *İbn Cüzey ve menhecühû fi't-tefsîr*, Dimaşk 1407/1987, I-II; Abdülmecîd Abdüsselâm el-Muhtesib, "Mevkûf İbn Cüzey el-Kelbî el-Endelüsî mine'l-Mu'tezile fi tefsirihi li-Kitâbi't-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl", *Dirâsâtü'l-'ulûmi'l-insâniyye ve't-türâs*, XI/4, Amman 1405/1984, s. 41-43; Maria Arcas Campoy, "Un tratado de derecho Comparado: el Kitâb al-Qawânin de Ibn Ğuzayy", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 49-57; Ali Refîi, "İbn Cüzey", *DMBİ*, III, 235-236.

AHMET ÖZEL

İBN DAKİKUL'İD (ابن دقيق العيد)

Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed
b. Ali b. Vehb el-Kuseyrî el-Küsî
(ö. 702/1302)

Müctehid âlim ve muhaddis.

25 Şâban 625 (30 Temmuz 1228) tarihinde anne ve babasının hac yolculuğu sırasında Yenbu' sahilinde seyreden bir gemide doğdu. Babasının dedesi Mutî'nin bir bayram günü giydiği çok beyaz elbiseyi görenlerin "bayram unu (dakiku'l-id) gibi" demeleri üzerine bu tabir kendisine lakap olmuş, daha sonra da oğlu ve torunları İbn Dakikül'îd diye anılmıştır. Menleketi olan Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kûs şehrinde büyüdü. İlk tahsilini burada yaptı; tanınmış bir Mâlikî âlimi olan babasından bu mezhebin fıkhını, hadis ve fıkıh usulü, babasının talebesi Bahâeddin Hibetullah b. Abdullah el-Kiftî'den ve daha sonra gittiği Kahire'de İzzeddin İbn Abdüsselâm'dan Şâfiî fıkhı okudu. İskenderiye, Şam ve Hicaz'a giderek aralarında İbnü'l-Mukayyer, İbnü'l-Cümmezzî, İbn Revâc, İbnü'l-Hubâb, Abdülazîm b. Abdülkavî el-

Münzirî, Ahmed b. Abdüddâim el-Makdisî'nin de bulunduğu birçok âlimden hadis dinledi. Daha genç yaşta iken Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde fetva verecek derecede fıkhîta derinleşti; ayrıca hadis, tefsir, kelâm, Arap dili ve edebiyatında bilgi sahibi oldu.

Öğretim faaliyetine Kûs'ta Necîbiyye Medresesi'nde başlayan İbn Dakikül'îd, daha sonra kendisi için kurulan ve Sâbıkıyye Medresesi diye anılan dârüladiste ders verdi, birçok talebe yetiştirdi ve şöhreti yayıldı. Kûs'ta bir süre Mâlikî kadılığı yaptı (İsnevî, II, 229). Ardından Kahire'ye giderek Fâzılıyye, Kâmilîyye, Nâsiriyye, Salâhiyye, Sâlihiyye ve Mansûriyye medreselerinde ders verdi. Tanınmış talebeleri arasında İmâdüddin İbnü'l-Esîr el-Halebî, Kutbüddin el-Halebî, İbn Seyyidünnâs, Şemseddin İbnü'l-Kammâh, Şemseddin İbn Adlân, Alâeddin Ali b. İsmâil el-Konevî, Zehebî, Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Kâsım b. Yûsuf et-Tûcibî ve İbn Rüşeyd gibi âlimler bulunmaktadır (hoca ve talebelerinin bir listesi için bk. *el-İktirâh*, neşreden giriş, s. 46-86).

İbn Dakikül'îd uzun süre öğretim ve telifle meşgul olarak yönetimden ve idarî görevlerden uzak kaldı. İleri bir yaşta Şâfiî kadılık kadılığına getirildi (18 Cemâziyelevvel 695/24 Mart 1296). Daha önce birçok defa yapılan kadılık tekliflerini reddettiği, ancak bu son defa reddederse ehil olmayan iki kişiden birinin bu göreve getirilmesinin muhtemel olduğu hususunda ikna edilince dinen vâcib ve zarurî gördüğü için görevi kabul ettiği belirtilmektedir. Vefatına kadar bu görevde kalmakla birlikte yönetimin bazı uygulamalarından rahatsız olduğu için zaman zaman istifa etmiş, ancak razı edilerek tekrar görevini sürdürmesi sağlanmıştır. İbn Dakikül'îd 11 Safer 702'de (5 Ekim 1302) Kahire'de vefat etti ve Mukattam dağı eteğinde toprağa verildi.

Aklî ve naklî ilimlere olan derin vukufu yanında ahlâk ve yaşayışıyla da örnek olan İbn Dakikül'îd kaynaklarda "şeyhülislâm, hüccetülislâm" gibi sıfatlarla anılmakta, hadis hâfızı ve müctehid olduğu belirtilmektedir. Takıyyüddin es-Süb-kî onun hakkında "mutlak müctehid" tabirini kullanmakta (*Tabakât*, IX, 207), VII. (XIII.) yüzyılın başında gönderilen müceddidlerden olduğu konusunda hocalarının görüş birliği içinde bulunduğunu kaydetmektedir (a.g.e., IX, 209). Talebesi İbn Seyyidünnâs da hocasının, her yüzyılın başında dini tecdid için gönderilen âlimlerden biri olduğunu söyler (Safedî,

IV, 197). Kaynaklarda, İbn Dakikül'îd'in herhangi bir tarikata intisabından söz edilmemekle birlikte kerâmet ve keşif sahibi olduğu kaydedilir. Kâdîkudâtîliği sırasında hâkimlerin ipek hil'at giyme âdetini kaldırması, hükümdarın Moğollar'a karşı ordu hazırlanması için halktan ek vergi alınması talebini, yöneticilerin kendileri ve ailelerine ait bütün mal ve ziynetleri ortaya koymadıkça fetva vermediğini belirterek reddetmesi, bazı yöneticilerin elinde bulunan vakıfları geri alıncaya kadar istifa ettiği görevine dönmemesi, saltanat nâibinin bir konuda tek başına şahitliğini kabul etmemesi gibi hususlar, İbn Dakikül'îd'in dinî ölçülere uymada gösterdiği hassasiyete örnek teşkil eder.

İbn Dakikül'îd'e gerek Şâfiî gerekse Mâlikî tabakat kitaplarında yer verilmesi, yaşadığı bölgede hâkim olan bu iki mezhebin fıkhiyla daha çok ilgilenmesi ve bunları okutması sebebiyledir. Özellikle ahkâm hadislerine dair kaleme aldığı kitaplarda sahâbe ve tâbiîn âlimleri ile dört mezhep imam ve müntesiplerinin görüşlerini ilmi bir üslûpla tartışıp tenkit etmesi, kendi görüş ve tercihlerini belirtmesi, herhangi bir mezhebe bağlı olmayan müstakil bir müctehid olduğunu göstermektedir. İmam Şâfiî'nin bazı icthadlarına katılmaması, onun veya talebelerinin yahut daha sonraki Şâfiî ulemâsının görüşlerini naklederken kendisinin bu mezhebe mensup olduğuna işaret eden ifadeler kullanmaması da bunu teyit etmektedir (Muhammed Râmîz Abdülfettâh Mustafa el-Uzeyzî, s. 212-216). Ayrıca *et-Teşdîd fi'r-red 'alâ gûlâtî't-taklîd* adlı bir eser kaleme almakla birlikte muhtemelen toplumda hâkim olan mezhep

taassubu sebebiyle eserin ölümünden sonra ortaya çıkarılmasını istemesi (İbn Rüseyd, III, 261), onun icthad yanlısı ve taklide karşı son derece katı bir tavra sahip olduğunu göstermektedir.

Eserleri. 1. *el-İmâm fi ma'rifeti ehâdişî'l-ahkâm*. Hacimli bir eser olup İbn Rüseyd yaklaşık yedi, İbn Hacer yirmi, Safedî ise yirmi beş cilt olduğunu söylemektedir (*Mil'ü'l-aybe*, III, 260; *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 92; *el-Vâfi*, IV, 193). İbn Rüseyd, hocasının bu kitabı yazarken hadis ve hadis ilimleri konusunda daha önce yazılıp da ulaşabildiği bütün eserlerden faydalandığını kendisine söylediğini kaydeder (*Mil'ü'l-aybe*, III, 260). İsnevî de (ö. 772/1370) eserin büyük bir kısmının müelliften hoşlanmayan bir âlim tarafından çıkararak imha edildiğini, kendi zamanında yaklaşık dört cildinin mevcut olduğunu belirtir (*Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 229). İbn Hacer el-Askalânî, bazı görüşlerinden dolayı İbn Dakikül'îd'in hoşlanmadığı Hanbelî âlimi Mes'ûd b. Ahmed el-Hârisî'nin bu eserin müsveddelerini ele geçirip imha ettiğini, geriye sadece müellifin sağlığında temize çekilmiş kısmının kaldığını söyler (*ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 347-348). Bazı kaynaklarda eserin müellife ait *el-İlmâm*'ın şerhi olduğu belirtilirse de bu bilgi yanlıştır. Kahire'de el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de (nr. 287) *el-İlmâm* adıyla kayıtlı eserin *el-İlmâm*'ın I. cildi olduğu yapılan bir araştırma sonucunda anlaşılmıştır (Muhammed Râmîz Abdülfettâh Mustafa el-Uzeyzî, s. 144-146). 2. *el-İlmâm bi-ehâdişî'l-ahkâm*. Bir önceki eserin muhtasarı mahiyetindedir. Hadis imamlarından biri tarafından teziye edilen râvîlerin rivayet ettiği ve hadis hâfizlarınca veya müctehid fakihlerce sa-

hih sayılan hadisleri ihtiva etmektedir. Müellif hacimli bir kitap olan *el-İmâm*'a ihtiyaç duyulunca başvurulabileceğini, ders kitabı olarak okutulması ve ezberlenmesi için de bu muhtasar eseri yazdığını belirtir (*Şerhu'l-İlmâm*, I, 24). Eser önce Muhammed Saîd el-Mevlevî (Dimaşk 1383/1963; Riyad 1383/1963; Demmâm 1406; Beyrut 1406/1986), daha sonra bu neşir ve çeşitli yazma nüshalar esas alınarak Hüseyin İsmâil el-Cemel tarafından yayımlanmıştır (I-II, Riyad 1414/1994). Çeşitli şerh ve muhtasarlari içinde (*Keşfü'z-zunûn*, I, 158) müellifi tarafından yapılan şerhiyle (*Şerhu'l-İlmâm*, nşr. Abdülazîz b. Muhammed es-Saîd, I-II, Riyad 1418/1997) talebesi Kutbüddin el-Halebî'nin (*el-İhtimâm bi-telhişi Kitâbi'l-İlmâm*, nşr. Hüsâm Riyâz, Beyrut 1410/1990) ve Şemseddin İbn Abdülkâdî'nin (*el-Muharrer fi'l-hadis*, nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'asî v.dğr., I-II, Beyrut 1405/1985) ihtisarlari basılmış, İbn Balabân'ın *el-İhkâm li-ehâdişî'l-İlmâm* adlı ihtisarı ise yazma halde bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 66). 3. *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umde-ti'l-ahkâm*. Cemmâilî'nin ahkâm hadislerine dair eserinin şerhidir. Dehli (1313/1895) ve Kahire'de (1342/1923) basılan eser, daha sonra Muhammed Hâmid el-Fikî ve Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire 1374/1955; Beyrut 1407/1987), Taha Sa'd ve Mustafa el-Hewârî (Kahire 1396/1976) tarafından neşredilmiştir. Emîr es-San'ânî *İhkâmü'l-ahkâm* üzerine *el-'Udde* adıyla bir hâşiye yazmıştır (nşr. Ali b. Muhammed el-Hindî, I-IV, Kahire 1379; nşr. Abdülmuttî Emîn Kal'acî, I-IV, Kahire 1410/1990). 4. *el-İktirâh fi beyâni'l-işlâh ve mâ üdfie ilâ zâlike mine'l-ehâdişî'l-ma'dûde mine's-şihâh*. Hadis ilmine giriş mahiyetinde muhtasar bir eser olup çeşitli hadis terimleri, hadis tahammül ve rivayeti, muhaddisin ve hadis yazımının âdâbi, râvîlerin durumuyla ilgili konuları kapsamakta, sonunda da her biri kırk hadis ihtiva eden yedi kısım halinde çeşitli kriterlere göre sahih sayılan hadislere yer verilmektedir. *el-İktirâh*, önce Kattân Abdurrahman ed-Dûrî (Bağdad 1402/1982), daha sonra Âmir Hasan Sabrî (Beyrut 1417/1996) tarafından neşredilmiştir. Bu son neşir, Mekke'de Câmiatü Ümmi'l-kurâ'da yüksek lisans tezi olarak sunulduğu gibi (1402/1982) Ali b. İbrâhim el-Yahyâ da Riyad'da Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de yüksek lisans tezi olarak *el-İktirâh*'ı neşre hazırlamıştır (1404/1984). Eser Zeynüddin el-İrâkî tarafından nazma çekilmiştir (*Naz-*

Zeynüddin el-İrâkî'nin İbn Dakikül'îd'e ait *el-İktirâh fi beyâni'l-işlâh*'i manzum hale getirdiği *Nazmü'l-İktirâh* adlı eserin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 392)

mû'l-İktirâh, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 392). 5. *Şerhu'l-Erba'ine hadîsen*. Nevvî'nin kırk hadis ile ilgili eserine yapılan bir şerhtir (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Kahire 1375/1955; nşr. Üsâme Abdülkerîm er-Rifâî, Kahire 1400/1980; nşr. Ahmed b. Muhammed Tâhûn, Cidde 1402, 1403; nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut 1404/1984). 6. *Erba'üne hadîsen tûsâ'iyyete'l-isnâd*. Müellifin kendi rivayeti olan hadislerden dokuz râvîli kırk hadisi ihtiva etmekte olup bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'de bulunmaktadır (Mustalahu'l-hadis, Teymûriyye, nr. 432). 7. *Tuhfetü'l-lebib fi şerhi't-Takrib*. Şâfiî âlimi Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin fıkha dair eserine yapılan şerhtir (Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 387; ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 492; DMBI, III, 510). 8. *Âkîdetü İbn Dakîkî'l-îd** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1803/3).

İbn Dakîkul'îd'in şiirleri (bazı örnekleri için bk. Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfüvî, s. 589-594; Kütübî, III, 443-450; Safedî, IV, 198-206) Ali Şâfi Hüseyin tarafından Safedî'nin *et-Tezkire*'sinden bazı şairlerle birlikte İbn Dakîkul'îd'in şiirinden örnekleri de ihtiva eden bir bölümün yer aldığı mecmua (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3948) başta olmak üzere çeşitli eserlerden derlenerek neşredilmiştir (*İbn Dakîkî'l-îd: hayâtühü ve divânüh*, Kahire 1960). Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Tabakâtü'l-huffâz*, *el-Emâli*, *et-Teşdid fi'r-red 'alâ gulâti't-taklid*, *Şerhu Muhtaşari İbni'l-Hâcib*, *Şerhu'l-'Umde*, *Şerhu 'Uyûni'l-mesâ'il*, *Şerhu Muhtaşari't-Tebrîzi*, *Şer-*

hu 'Unvânî'l-vuşûl fi uşûli'l-fıkḥ, *Şerhu Mukaddimeti'l-Muhtarri fi uşûli'l-fıkḥ*, *Şerhu'l-Maḥşûl*, *İktinâşû's-sevâ-nih*, *Divânü ḥuṭab*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Dakîkul'îd, *İḥkâmü'l-aḥkâm* (nşr. M. Hâmid el-Fıkî - Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1407/1987, neşredenlerin girişi, I, 7-38; a.mlf., *el-İktirâh fi beyânî'l-iştîlâh* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), Beyrut 1417/1996, neşredenlerin girişi, s. 11-167; a.mlf., *el-İlmâm bi-eḥâdîsi'l-aḥkâm* (nşr. Hüseyin İsmâil el-Cemel), Riyad 1414/1994, neşredenlerin girişi, I, 5-32; a.mlf., *Şerhu'l-İlmâm* (nşr. Abdülazîz b. Muhammed es-Saîd), Riyad 1418/1997, neşredenlerin girişi, I, 3-13; İbn Rüşeyd, *Mil'û'l-ay-be bi-mâ cûmi'a bi-tûli'l-gaybe fi'l-vicḥeti'l-ve-ciḥe* (nşr. M. Habîb İbnü'l-Hoca), Tunus 1402/1981, III, 245-266; Tûcîbî, *Müstefâdû'r-rîḥle ve'l-İğtirâb* (nşr. Abdülhafız Mansûr), Tunus 1395/1975, s. 16-37; Abdülhâdî, *Ülemâ'ü'l-hadîs*, IV, 265-267; Ca'fer b. Sa'leb el-Üdfüvî, *et-Tâli'u's-sa'idü'l-câmî' esmâ'e'nübâ'î's-Sa'id* (nşr. Sa'd M. Hasan), Kahire 1966, s. 567-599; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1481-1484; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-muḥtaş bi'l-muḥaddîsin* (nşr. Muhammed Habîb el-Hîle), Taif 1408/1988, s. 250-251; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 442-450; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 193-209; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhi), IX, 207-249; İsnevî, *Tabakâtû's-Şâfi'iyye*, II, 227-233; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-muḥzeb*, II, 318-319; Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'îlavî), Beyrut 1411/1991, VI, 367-387; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 229-232; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 91-96, 347-348; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 317-320; II, 168-171; Keşfü'z-zunûn, I, 135, 158; Şevkânî, *el-Bedrü'l-tâli'*, II, 229-232; Brockelmann, GAL, I, 492; II, 75; Suppl., I, 605, 683; II, 66; Abdülmüteâl es-Saîdî, *el-Müceddîdün fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Âdâb), s. 267-274; Ali Şâfi Hüseyin, *İbn Dakîkî'l-îd: hayâtühü ve divânüh*, Kahire 1960; Muhammed Râmîz Abdülfettâh Mustafa el-Uzeyzî, *İbn Dakîkî'l-îd: aşrühü, hayâtühü, 'ulûmühü ve eşerühü fi'l-fıkḥ*, Amman 1988; Celâleddin Ahmed en-Nûrî, "el-İlmâm İbn Dakîkî'l-îd: hayâtühü ve aşrühü", *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XXXVII/4, Leknev 1412/1992, s. 80-85; Ali Refîî, "İbn Dakîkî'l-îd", DMBI, III, 509-510; R. Y. Ebied - M. J. L. Young, "İbn Dakîkî al-îd", *EI² Suppl.* (İng.), s. 383.

AHMET ÖZEL

İBN DÂNYÂL (ابن دانيال)

Ebû Abdillâh el-Hakîm (el-Kehhâl)
Şemsüddîn Muhammed b. Dânyâl
b. Yûsuf el-Huzâî el-Mevsilî
(ö. 711/1311)

Hekim, şair ve edip.

646 yılı Rebülevvelinde (Temmuz 1248) Musul'da doğdu. Çeşitli hocalardan Kur'an, hadis ve edebiyat dersleri aldı. Irak Moğollar tarafından istilâ edilince Fransızlar'a karşı mücadelesiyle tanınan Sultan Zâhir Baybars'ın hâkimiyeti altında

bulunan Kahire'ye gitti (665/1266). Musul'da öğrenimine başladığı göz hastalıkları konusundaki çalışmalarına Kahire'de de devam eden İbn Dânyâl, Muînüddeve el-Fihri'den ders alarak edebiyat alanında da kendini yetiştirdi. Çok sayıda Musullu'nun yaşadığı Bâbülfütûh semtinde yerleşerek daha çok fakirlerin tedavisiyle meşgul oldu. Bazı devlet adamları ve özellikle Melik el-Eşref'le tanıştıktan sonra kendisine maaş bağlandı. İbn Dânyâl şiirlerinde daha çok yaşadığı sıkıntıları alaylı bir dille anlatmıştır. Nükte ve esprilerden hoşlanan semt sakinleri de bu tür şiirler yazma konusunda onu teşvik etmişlerdir.

İbn Düreyd'in meşhur kasidesi "el-Mak-sûre"ye çekinmeden itiraz eden İbn Dânyâl'in kendi beygiriyle komşusunun öküzüne mersiye yazması, Hz. Peygamber için yazdığı methiyenin mukaddimesini şaraptan söz eden gazel tarzında kaleme alması ve mahlas beytinde Resûlullah'tan şefaata dileyip methiye bölümüne geçmesi gibi orijinal yaklaşımları vardır. Onun şiirinin başlıca özelliği kasideyi kıssaya çevirebilmesidir. Müveşşah ve mevâliyyâ gibi halk şiiri türlerinden faydalanan İbn Dânyâl tasavvufî şiirler de yazmıştır. İbn Dânyâl, hekimliği ve şairliği yanında gölge oyunundaki üstün yetenekleriyle Arap tiyatrosu tarihinde de önemli bir yere sahiptir.

Eserleri. 1. *el-Bâbâtü's-selâs* (*Ṭayfû'l-hayâl fi ma'rifeti'z-zıl*, *Ḥayâlü'z-zıl*). İbn Dânyâl'in en önemli eseri olup *Ṭayfû'l-hayâl*, 'Acib ve ğarib, *el-Müteyyem ve'd-dâ'î'u'l-yetîm* adlı üç oyununu içermektedir. Döneminin Arap edebiyatı sahasında ilk eserlerinden biri olan bu kitabında İbn Dânyâl makâme tarzını tiyatro eserine çevirme başarısını göstermiştir. Cerrah, eczacı, falcı, yılan oynatıcısı gibi halk tiplerine yer verdiği oyunlarını manzum, mensur ve secili sözlerle süslemiş, kişilerin mizaç ve karakterlerini yansıtabilmek için yer yer basit, kaba ve çirkin ifadeler de kullanmıştır. Bazı tenkitçiler, geniş tartışmalara konu olan eseri çağdaş Batı tiyatrosu anlamında bir tiyatro eseri olarak değerlendirmiş, hatta bazıları Alman şairi ve oyun yazarı Brecht Bertold'un tiyatrolarına benzetmişlerdir (*Mevsû'atü'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, II, 255-257). İbn Dânyâl'in geniş bir kültüre sahip olduğunu gösteren eser, o dönemdeki Mısır toplumunun sefaletini dile getiren değerli bir kaynak olma açısından da önemlidir. Eser Muhammed Takıyyüddin el-Hilâlî (Bağdat 1948) ve İbrâhim Hamâde (Kahi-

'Akîdetü İbn
Dakîkî'l-îd'in
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 1803/3)